

Թուական չեմ դրած այս Ա. տարւումն մէջ, նկատելով որ փոքրիկ աշակերտը դեռ չի կրնար ըմբռնել հին դէպքի մը թուականը:

Իրան է, դասադրեալ վերջին մասին մէջ դրած եմ մէկ երկու թուականներ, բայց անոնք շատ թարմ դեպքերու առիթով յիշած եմ, հետեալաբար՝ մարտի:

Պարիս, 1910

Կ. Յ. Բ.

7. — ՀԱՅ ԲՈՇԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ, Գ. ՏԵՂԵԿԱՊԻՐ, պատրաստուած՝ աստեղագիր Տգոթ. Էյդ. Շահպազէ, և կարողուած թ. րդ տարեշրջանի սկիզբը, 1920: Տպ. Ֆ. Զարեան, Բերա, Բարձագ գաբու Աթրիզա խան թիւ 12 (Կ. Պոլիս): փոքր. էջ 28:

8. — ԽՈՒՎԻՔԻ ԵՒ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՐԳԵՐ [Մ. Ոսկեան] Գիշերային ձեռնարկներ, 1919, տպ. Արամ Ասեփասեան, Աղքատանդրիա: — Մարտի թուղթի վրայ, էջ 178, հետեալ պաւրունակութեամբ. — Գառապարհ (Սուրբ Պարթեանէ):

Ա. ՀՈՒՎԻՔԻ ԶԻՉԵՐ. ԱՌԵՒԱԿՆԵՐ. Զուլումի աշխարհը. Երեսմ. Տէր էլ Զօր. Մահաւան ճանապարհը. Խաւարին մէջէն. Հայրենիքի հովիւը. Աղուանեք. Վրէժին սերունդը. Արարա. Վրէժին ժայռը:

Բ. ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՀԵՄԿԼՏՈՒՔՆԵՐ. Գիշերային չեռնկտոք. Փշուած ցնար. Երազիս աշխիւը. Աշունը Լըռւած հեղեղի արեւուն վրայ. Քունը. Ար մը անդրի. Քարթը. Ա՛լ ամեն բան լնացաւ. Գիշեմ ինչո՛ւ. Բանս սէի սնուցը. Դուն ամեն ոյժ... Այսոր ներքն. Քաղաքն շուրս. Զօր փորձեցի. Ո՛չ չեմ տեսնար. Ցուսաւառութիւն. Պիտի ուզէի մահանալ. Կտախտներին մէջ. Միբժուկի նամակը. Տնոր ժամը. Պաշտօնի կողար. Երգակառքին մէջ. Թիթեանիկը. Երեք էնք. 5 30. Ա՛լ երգը լուծի. Թաղում. Բարեկենդան. Անկուած. Վերջին շուն. Պ. Ուրմա՛ծ Հայրենայն. Ամեն տեղ. Հուսկ բանը. Վրիպաւոր. Ցանկ նիւթոյ:

9. — ՈՒԺԻՆ ՎԺԻՈՒՐ, քաղաքագործիքն երկու տարւումով [Օսնիկ Եփրատեան] Բարիք, 1920 (փոքր էջ 32, գինը՝ 2 ֆրանկ):

Պ Ե Պ Ի Լ Ո Յ Ս

Աւալք ընդմէջն — Կընթանայ անդու
Լեռաւ յայտնուած — Նաւակը խախտուի
Կըսն թէ՛ անոր — Վազը տեղադրին
Կը ամսի զայն շուրս — Եղբորն անդունդին
Կըսն թէ՛ ինչո՛ւ — Այսքան կ'արտորայ,
Շատերը կ'որան — Այս ճամբուն վերայ..
Կը հարցնեմ ես՝ — Կորուսաւ ինչէ՛ն,
Էն և անհունը — Զիրար կ'ընէն..
Բաժինն է մարդուն — Հաւածուիլ բաղդէն,
Դուն յանդուգն եղիլ — Կամբը կը յաղթէ:
Քալէ՛ նաւակը իմ — Աւալք ընդմէջն,
Թող ծովուն քամիք — Շաշին շատուին:
Շատեր զըսան հոն — Մահը տխրագէմ,
Բայց, Կիտցի՛ր, ես հոն — Լոստ պիտի գտնեմ:
Գ. Մ. ԱՐԱՍԵԱՆ

Փ Ա Ռ Ք Ի Զ Ա Ի Ա Կ Ն Ե Ր

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ե Ր Ա Ժ Ի Շ՝Տ Ը

(Շար. տես. 1917 թգմ. էջ 844):

◁ ○ ▷

Մուսաներու Սիրենա, արուեստներու անդրանիկ, աննիւթականին վսեմ ժայն, բոլոր ժողովուրդներուն հասարակաց լեզու, աղբիւր մշտնջենաւոր ուրախութեան, մարդուն միակ իսկական ստեղծագործութիւն, արուեստ՝ որ կը կերպարանափոխուի՝ բայց չ'իյնար, ա՛նա Երաժշտութիւնը: Հոն՝ ուր կը վերջանան նկարչութիւնը, քանդակագործութիւնն ու բանաստեղծութիւնը, կը սկսի ան՝ տեղափոխելով զմեզ զմայման սահմաններուն գերերկրեայ աշխարհի մը մէջ:

Երբ մեղեդիին ալիքը ծփալով կը պաշարէ զմեզ՝ ամէն գոհնիկ մտածութիւն կը վարատի, վստահութեամբ ամենատուր կ'ըլլանք այդ հրաշքին՝ ինչպէս սիրոյ հրապոյրի մը: Զկայ երաժշտութիւնէն անելի արուեստ մը, որ ազնուացնէ ու զաղափարականացնէ մեր զգացումները: Բանաստեղծութիւն, նկարչութիւն, քանդակագործութիւն, ստորակարգեալ են անոր յուզումներուն ուժգնութեամբ, զոր նա կարող է առաջ բերել:

Քիչ զբազմներ,՝ ամենասակաւ ընտրեալներ՝ կրնան ըսել՝ կարգաւով բերթուած մը, դիտելով նկար մը, արձան մը կամ տաճար մը՝ թէ՛ յափշտակուած են. շատեր ընդհակառակն իրենք իրենցմէ դուրս ելած են հրճուանքի աշխարհի մը մէջ՝ լսելով գեղեցիկ երաժշտութիւն մը:

Հարցուցէք կրօնական եռանդով գեղուն մարդիկներուն ու անոնք ձեզի պիտի ըսեն թէ՛ ինչպէս յաճախ իմացական արբեցութեամբ յափշտակուած են՝ լսելով հանդիսաւոր տոնախմբութեանց ընկերող երգչուներն մեղեդիները:

Երաժշտութիւնը մեր հոգւոյն վրայ կը ներգործէ անմիջական ազդեցութիւն մը. ան կը թափանցէ մեր մէջ, կը մխրճի սրտին խորը, կը զարթուցանէ հոն յիշատակները, կը վերարձարծէ յոյսերը, կը հաղորդէ մեր ջղային հիւստածքին զօրաւոր թրթռումներ՝ որ կը համապատասխանեն իր թրթռումներուն՝ ինչպէս արձագանգը կը համապատասխանէ ձայնին:

Ինչ ինչ երաժշտական բոլորակներ, բայց ու պայծառ, հնչուն ձայնի մը նման ուղղակի կ'երթան նետի մ'արագութեամբ հոգւոյն մէջ. ուրիշներ՝ ծուխի մը պէս թեթեւ ու փոփոխական, կը նմանին անոյշ հոտի մը զգուանքին, ուրիշներ ալ որոտումի նման սարսափելի ու մեծաշառուշ, թրթռացող լարի մը պէս կը գոռացնեն զմեզ:

Երաժշտութիւնն անսահմանելի ու անբացատրելի է անոյշ ու ոգելից զինւոյ մը պէս կ'արեցնէ ու կը բարձրացնէ զմեզ: Եւ սակայն ամբողջապէս չի գոհացնել զմեզ, առատօրէն կը պարգեւէ մեզի վայելքը, բայց լիարուռն ուրախութիւնը մեր մէջ լեցնելէ վերջ, իրմէ տեսական փափաք մը կը թողու՝ իբր թէ ինքը սկիզբ ըլլար բանի մը՝ որ յետոյ պիտի զայ: Ուստի զանդաղ հրապոյր մ'է՝ որ կը մշակէ մեր հոգւոյն մէջ, անընդհատ խոստում մը և ոչ իրբէք ամբողջապէս պահուած, որ քիչ քիչ կը յուզէ անզգանները ու անհոգները, որովհետեւ երաժշտութիւնը՝ իրեն ամենաշքեղ արտայայտութեանց մէջ իսկ արացունք ու դիւրութիւն կը բերէ:

Երաժշտութեամբ պարապող մէկը՝ չի կրնար գոհնիկ հոգի մ'ունենալ, երաժշտութիւն յորինողը չի կրնար չարագործ մ'ըլլալ: Անտեսանելի՝ բայց հաստատուն կապ մը՝ կը միացնէ գինք անիրական աշխարհին հետ, այնպէս որ նա դարձած է միշտ ղէպ ի վեր՝ պատրաստ միշտ ընդունելու երաժշտութեանն բխող թարմ ուրախութիւնը, ինչպէս աղբիւրի մ'աւազանը յորդահոս ծորակներու տակ:

*
*

Տեսակ մը զուարթ ու հանդիսական մեղեդիներ, որոնք կայծերու պէս կ'ոստնուն արագ ու վառվռուն, կ'եկեքարականացնեն զմեզ, արիւնը կ'երագեն երակներուն մէջ, և ցայտուն ներդաշնակութեամբ ուժգին և մեղմ ձայներու ելեջնին, ստէպ կրկնութեամբ չափն՝ պարի կը հրաւիրեն, սիրոյ իղձը կը սաստկացնեն: Եւ անա Ստրաուսի կամ Վալտթէօֆէլի շրջապարը (վալս), որ է ըսել՝ կարճալորդոր նուագը:

*
*

Ինչ ինչ բաղդագուշակ նուագներ, զարմուածներով զարդարուն, որ կը փայլին ինչպէս պողպատն արևուն մէջ, կու տան մեզի բացատրիկ մարմնական ուժի մը զիտակցութիւնը, կը տարածեն մեր բոլոր գոյութեան մէջ նոր կտրով մը ու կը բորբոքեն արիւնը՝ մինչև կեանքի ականադրիւնները: Այն ատեն երակներուն մէջ բոց մը կը շրջի՝ որ պայքարի կը զրդէ ու մարտի կը հրաւիրէ զինուորը: Ահա Ռաբուցիի Քայիքը (Marchia) կամ Ռուտե տը լ'իսլի Մարսիլիքը, որ է՝ պատերազմական երաժշտութիւնը:

*
*

Ուրիշ մեղեդիներ, թատերախաղի դէպքերուն հետը կապուած, կ'ուժովցնեն անկէ ծագումն առնող խանդը, փայլ կու տան ղերասաններէն ձևացուցած կրքերուն, այնպէս որ մենք կը զգանք բեմական գործողութեան ու երաժշտական ունկնդրութեան վայելքը:

Այսպիսի յաջող լծակցութեամբ՝ բանաստեղծին մտածումները խոր հեռացով մը կը տպաւորուին մտքին մէջ՝ որ մի և նոյն ժամանակ բանաստեղծական ու երաժշտական յիշատակն է: Ահա Ռոսինիի Գուլիէլմո քեյը ու Վալկնէրի Տրիստանոն և Իգուտան, այսինքն երգախառն թատերախաղի երաժշտութիւնը:

* *

Ուրիշ հանդիսաւոր ու մեծապայծառ եղանակներ երգէտնէն տանարին մէջ կըրկ-նուած, բոլոր ծակտիքներէն կը հասնին հոգւոյն մէջ ու հոն կը կաթեցնեն յու-գուռէ։ Արցունքը թաղցը փափաք մը կը զրաւէ մեզ, անոյշ յուզում մը կը խռովէ մեզ, աղօթքը՝ աւելի եռանդուն ու աւելի անկեղծ զուրս կը զեղու, յոյսն ու հաւատքը կը զօրանան ու կը փայլին։ Ու ահաւասիկ Փայէստրինայի Մայր ցաւա-գիւր (Stabat Mater) կամ Սերաստիա-նոս Պախի Սուրբ Մատթեոսի Չարչարանքը. որ է՝ սրբազան երաժշտութիւնը։

* *

Վերջապէս տեսակ մը խնամքով աշ-խատուած մեղեդիներ՝ ի մի հաւաքուած զանազան գործիքներէ միանգամայն նուա-գուած, ամենամաքուր ու աստուածային մեղեդիներ՝ որ կը հիւսուին, իրարու կը խմբուին, կը նոյնանան, կը խառնուին, համընթաց վազելով, հեռանալով, անհե-տանալով, կանգնելու համար դեռ աւելի ճոխ, աւելի այլազան, աւելի փայլուն, աւելի հզօր, երաժշտախմբական բոլոր արտայայտութիւններով օժտուած, ինչպէս են ջութակի հառաչանքներ, թաւջութակի ողբեր, հակաքամքներու (Contrabbasso) բոմբիւններ, սրնգի գեղգեղումներ, բամբա-սրինգներու (clarinetto) ոլորակներ, փո-ղբու (tromba) ձայներ, կը տանին զմեզ անծանօթին անհուն միջոցներէ, ուր ուշա-դիր ունկնդիր կը զգայ իր լիութեան մէջ երաժշտական հիացումը։ Աւասիկ Հայտնի Ռայն (Reine) կամ Բեթովէնի Լոտիքաճ. այսինքն է՝ համերգի երաժշտութիւնը։

* *

Երբեք, կարդալով Լամարտինի Մուս-ժուրնը մը կամ Քարտուշիի տաղ մը, և ո՛չ գտնուելով աչքերու հաճոյք պատ-ճառող արուեստի հրաշակներս մ'առջև,

ինչպէս են Մունցապի կամ Միքէթիի նկարները, Փիւժէի կամ Ռոտէնի արձան-ները, երբեք մարդկային կերպարանքը չ'առնուր երանութեան այն երևոյթը զոր կը նկարէ մարդուս դէմքին վրայ գեղեցիկ երաժշտութիւն մը։ Բարձր քանաստեղծու-թեան շատ էջեր, անբաղդատելի գեղեց-կութեան շատ տեսարաններ չեն կարող զմեզ յուզել՝ ինչպէս կը յուզէ Բեթովէնի նուագածութիւն մը։ Կարելի է գերադրա-կաններու առատութեամբ բացատրել նկա-րի մը կամ արձանի մ'առջև զգացած մեր վայելքը, բայց յարմար բառեր չկան առ-տայայտելու համար երաժշտութեան մեզի ընձեռած հրճուանքը, Բուրոուլին ներքին ու ինքնամոփոփ վայելք մ'է՝ որ կը բղիթէ Լութեան խորքէն ու կը հանգչեցնէ մեր մէջ իր բոլոր բարախումները։

Ուսկից կ'առնէ երաժշտութիւնն այս առանձնաշնորհութիւնը՝ զոր միւս ար-ուեստները չունին։ Ինչո՞ւ համար ան մեր վրայ կը ներգործէ այդ հմայքը՝ ուրկէ ոչ մէկը ազատ կը մնայ։

Այս գաղտնիքին մէջ խորապէս թա-փանցել երևան հանել ներքին առնչու-թիւնները՝ որ կան հնչող մեղեդիին ու ունկնդրող հոգւոյն մէջ, վերլուծել այս բանիս պատճառը՝ պիտի նշանակէր մո-լորիլ՝ տիեզերքի սահմանները որոշելու փորձն ընելով, ընդունայն պիտի ըլլար՝ ինչպէս եթէ փորձէինք արևուն դէմ սլաք մ'արձկել։

Բայց ինձի կ'երևայ թէ պիտի կարե-նամ փորձը բան մը ապացուցանել, կար-ծեմ թէ պիտի կարենամ հաստատել դէպք մը՝ որ առաջին ցննութեան՝ տարօրինակ պիտի երևի, բայց ընդհակառակն երբ ուշադրութեամբ ու առանց նախապաշար-ման նկատի առնուի՝ կը պարունակէ ճշդ-մարտութեան սերմը։

Իմ կարծիքովս՝ երաժշտութիւնը զուրկ է յատկութենէ մը զոր միւս քոյր ար-ուեստներն ունին։ Գիւրք մը, նկար մը, ար-ձան մը՝ կարող են ծիծաղը շարժել ու այդ բանը հաստատող հիմանք օրինակներ կան։ Ընդհակառակն երաժշտութիւնը մեզի բնաւ

ծիծաղիլ չի տար, ամենէն զուարթ ու աղմկալից նուագերգութիւնները չեն յաւըողիլ բնաւ լսողին մէջ յառաջ բերել յայտնի ու անկեղծ ծիծաղը:

Փորձեցէք յիշելու ձեր լսած ոստոստուն ու աշխոյժ երաժշտութիւնները, ու յետոյ մտքերնիդ բերէք ձեր տպաւորութիւնները, կրնա՞ք հաստատել՝ թէ ծիծաղած ըլլաք զանոնք լսելով:

Երծաղած էք թափաբերդիկի մը, մունջկատակ պարի մը զաւեշտական տեսարաններուն առջև, սակայն ձեր անկեղծ զուարթութիւնը շարժողը երաժշտութիւնն եղած է, այլ նուագերգին հետ միացած բառերն ու պարին ընկերացող ձեւերը: Մի և նոյն երաժշտութիւնը, երբ լսուի առանց բառերին արտասանութեան ու պարողներու շարժումացիւն, այլ ևս ծիծաղը չի շարժեր:

Այս երկոյթը, որ կրնայ պակասաւոր յատկութիւն մը թուիլ, ընդհակառակն ամենազգեցիկ է ու երաժշտութեան կուտայ այն յարգը՝ որուն համար ան արուեստներուն զշխոյն է:

Թէ երաժշտութիւնն անընդունակ է յայտնի ու անկեղծ ծիծաղը շարժելու՝ ընթերցողը կարող է այդ բանը հաստատել իր իսկ վրայ փորձելով, այսինքն՝ ամենաթարմ զուարթութեան համարա ունեցող նուագախաղերը մտքին առջև բերելով:

Թեքեա, եթէ ինքը հմուտ երաժիշտ մ'է, անուանի նուագածութեանց վարժուած, ընդունակ հասկնալու ու ճաշակելու դասականները, պիտի յիշէ որ երբեմն ժպտած է՝ լսելով ինչ ինչ տղայական ու թեթևաոյլիկ երգագրութիւններ, բայց այդ ժպիտը, եթէ ուշադրութեամբ քննարկ, պիտի տեսնուի որ հեղինակին ապիկարութենէն յառաջ եկած է, ու շատ կը նմանի այն ժպտին՝ որ զիտնական անձի մը շրթունքներուն վրայ կ'երևայ, երբ կարգայ անվարժ աշակերտին քերականական սխալներով լեցուն շարադրութիւնը:

Ըսէք մեծ երաժշտի մը որ յօրինէ էջ մը՝ որ ունկնդրին մէջ յարուցանէ կրքերու աղմուկը, որ կորզէ անկեղծ յուզման

արցունքներ, և Պեթովէն ձեզի պիտի զրէ եօթներորդ հատուանուագին յամբերգը. Շոփէն 4-րդ նախերգանքը մի միևնոյն վրայ, Դուսան՝ զարմանալի «Տեսիլքը». Պախ հատուանուագը ուրիշ վրայ. Վալնէր Տրիստանի վերջաբանը. Փոնքիէլլի՝ Մարիոն Դիլորմէի 4-րդ արարուածին միջխաղը:

Խնդրեցէք հիմա այդ երգահաններուն թատերանուագներէն երաժշտութեան կտոր մը՝ որ սրտագին ձեզ խնդացնէ, թղթաւ տեցէ մինչև անգամ Ռիֆընպախի, Հերվէի, Վերդիի, Սուբրէի, Փլանքեթի, Լէհարէ զրած զուարթ էջերը, ու պիտի չգտնէք ամանակ մ'իսկ որ յառաջ բերէ այն անկեղծ ու սրտագին ուրախութիւնը, որ մէկէն ի մէկ դուրս կը պոռթկայ՝ երբ կարգաք Պրքքաչչիօյին մէկ մանրամուկը, Ռապլէի էջ մը, Դիքէնսի «Փիքուիք Դիլորմ» կամ Թղթատուին Յիլիկնտի կամ Մոզգնիդրֆըր Բլատտերի նշանաւոր «Պատմութիւններ առանց բառերու (Geschichte ohne Worte)» գործը: Ասոր պատճառն է՝ որ երաժշտութիւնը քաղցր տխրութեանց արուեստն է, արուեստը՝ որ մեղամոգձիկ հաճոյք մը յառաջ կը բերէ՝ երբ նաեւ կը հեշտացնէ զմեզ զուարթ մեղեդիով, որ առատօրէն կը զանուի Սուփիի կամ Սարաուսի ախորժիկի թատերգիկներուն մէջ:

(Շարունակելի)

Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄՈՒՍԵՆՅԱՆ

Մ Ի Թ Ա Ր

Աստուածային յիշատակիդ յանդիման

Յաւերթօրէն արփենի,
Օրեր մաքրով, ապրեցայ մէջն օվկիանին՝
Մըտածուի, յուզուի:

Շատափն աստղիդ հրաշակներ, Էտեթնան

Փորքկութիւնն ըզգացուց,
Եւ չըմբարձ ու դողգոլուն մընացի
Հիացումէն հոգեցունց:

Անցովս ի գոհը դէպ ի Պառնաս յառեցայ

Զարկի լարերը քնարիս
Ձի արուից մէջն հրգեղոս սաղմն և սէ ալ
Ներբողաշունչ մեղեդի:

Լուսիւնն եղաւ-փառքիդ ճամբս իբր օրհնեղք

Գերազոյն ժամը սրբաբն
Ձի զու անհուն և անմահ ես Միքիթաւ,
Մի՞նչ ես տես վազանքի,

27-4-920

ՏԻԵՅԻ